

REDHOUSE'IN TÜRKÇE LÜGATİ HAKKINDA MEKTUBU¹

Ali İhsan GENCER¹

İlk defa 1890 senesinde İstanbul'da basılan (2. baskısı 1923) ve daha sonraları Beyrut (1973), Mystic (Connecticut 1974-A.B.D.), İstanbul (1978) da tıpkı basımları yapılan Türkçe-İngilizce lügatiyle yakından tanıdığımız Sir James W. Redhouse'in hayatı ve eserleri hakkındaki vesikalar dağınık ve nâdirdir. Bunları bir araya getirerek ilk ciddi araştırmayı yapan ve Onun bilinmeyen bazı yönlerini de aydınlığa çıkartan, Ohio Devlet Üniversitesi mensuplarından Carter V. Findley olmuştur.

Esaş konumuza geçmeden önce, Carter V. Findley'in söz konusu araştırmasından¹ ve elimizdeki bazı kaynaklardan faydalanarak Redhouse'in hayatı hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Seksen bir senelik hayatı müddetince Türk kültür ve bilim hayatına yapmış olduğu hizmetleri ile haklı bir şöhrete sahip olan Redhouse'nin hayatı yıllara göre, üç ana bölüm üzerinde, ele alınıp, incelenmesi yerinde olur. Bu cümleden olarak, Redhouse'nin hayatını içine alan dönemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Redhouse'in çocukluk yılları (1811-1826)
- 2- Redhouse'nin Türkiye dönemi (1826-1853)
- 3- Redhouse'nin İngiltere dönemi (1853-1892)

30 Aralık 1811 tarihinde doğan Redhouse, beş yaşında yetim kalmıştır. 1819'da Christ Hospital'a girmiş ve bu arada 1822'de Mathematical School'da teknik bilgiler, yani, denizcilik, trigonometri ve haritacılık gibi dersler okumuştur. Okulda yabancı dil dersleri yoktu. Latince olabileceği aklı gelebilir. 1837 senesine kadar Fransızca ve Almanca'nın okutulmadığı bu okulu bitiremeyen Redhouse,

¹ Bu makale ilk defa Türk Kültürü, sayı: 200-202 , Ankara 1979'da yayımlanmış olup, tekrar gözden geçirilerek kışelerin ilavesiyle yeniden yayına hazırlanmıştır.

** Prof Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Carter V Findley, "Sir James W Redhouse (1811-1892) The Making of a Perfect Orientalist" *Journal of the American Oriental Society*. XCIX/4,s 573-600, Connecticut, October-December 1979

1826'da okuldan ayrılmaya mecbur bırakılmıştır. Bu tarihten sonra Redhouse'nin Türkiye dönemi başlar ve bu dönemde esas kişiliğini bulur.

Türkiye'ye nasıl ve ne yolla geldiğine dâir elimizde herhangi bir belge olmamakla beraber, muhtelif tarihlerde Türkiye'ye seyahatler yapmış olan Sir Adolphus Slade² bizlere Redhouse'nin Türkiye'ye gelişi hakkında mühim sayılabilecek bilgiler vermektedir. 1928'de yaptığı ilk seyahatinde Slade, bu hususda şunları söylemektedir³ :

"...Ben İstanbul'da bulunurken Küçük Hüseyin Paşa⁴'nın ıslâh etmek, genişletmek istediği Bahriye Mektebi'nde bir İngiliz muallim vardı. Bu adam İstanbul'a gelen bir İngiliz gemisinden kaçmıştı. Redhouse bu ticaret gemisinde miço, kamarot çırağı vazifesini gören bir gençti. O, gemiden kaçtıktan sonra geri alınmaktan kurtulmak için Müslümanlığı kabul etmişti. Müslüman olduktan sonra Redhouse'nin adı "Mustafa"ya çevrilmişti. Lâkin Mustafa'nın yeni öğrencileriyle pek uyuşamadığı anlaşılıyordu "

Her ne kadar Slade, Redhouse'nin Müslümanlığı kabul ettiğini söylüyorsa da, arşiv belgelerinde teyid edici bir kayda tesâdüf edemedik. böyle bir durumun olduğunu bir an kabul etsek, belgelerde kendisinden, bu gibi durumlarda teâmül olduğu üzere, " Mustafa" veya "İngiliz Mustafa" diye bahsedilmesi gerekmektedir. Halbuki belgelerde kendisinden "Redhouse" diye bahsedilmektedir. esâsında bu durum, Slade'ın da belirttiği gibi, tekrar İngiliz ticaret gemisine dönmeme için Müslümanlığı kabul etmiş görünmesinden başka bir şey değildir. Zira arşiv vesikaları, Salname gibi resmî kaynaklarda hiç bir zaman Mustafa ismi geçmemekte, "Redhouse " şeklinde yazılmaktadır. Fakat yazdığı Türkçe lügatlarda müellif ismi "Redhouse el-İngilizî" olarak geçmektedir.

1826-1853 seneleri arası hayatını Osmanlı İmparatorluğu'nun bir memuru olarak kazanacak olan Redhouse, ayrıca bu dönem esnasında, "lengüist" olarak o muazzam bilgiyi elde etmek imkanını bulacaktır. İlmî inkişafı tamamen bu memuriyetlerin eseri olmuştur.

Matematik bilgisi sayesinde Harbiye ve Bahriye Mektepleri'nin hocalarıyla tanışan Redhouse, daha sonra Bâbîâli'deki Hâriciye mensuplarıyla tanışmıştır. Okulda tanıştıklarının en mühimi Başhoca İshak Efendi, matematik öğretmeni ve tercüman idi. Bu arada Redhouse'a Tercüme Odası'nda vazife verilmiş ve bu vazife esnasında devrin ileri gelen simalarıyla tanışmak fırsatını bulmuştur.

2 1828-29, 1830-31 senelerinde Türkiye'ye yapmış olduğu seyahatlerden sonra, 1949 senesinde resmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetine girmiştir. Tarihimizde Muşavir Paşa olarak bilinen Slade'nin Tersane ve Donanma işlerinin düzene konulmasında hizmetleri olmuş, Türkiye ve Türkler hakkında eserler yazmıştır

3 Sir Adolphus Slade, Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanmasıyla Yaptığı Karadeniz Seferi, (Çev. Alı Rıza Seyfiöglü), İstanbul 1945, s.23.

4 III Selim 'ın süt kardeşi olup daha sonra Saray'a damat olmuştur 1206-1218 (1791-1803) seneleri arasında Kapudân-ı Deryalık makamında bulunmuştur

Tercüme Odası'ndaki vazifesi esnasında İbn Batuta seyahatnamesini Türkçe'ye çeviren Redhouse, sonra Koca Hüsrev Paşa'nın tercümanı olmuş ve 1830'da Rusça öğrenmek için Rusya'ya giderek burada üç sene kalmış ve 1833'de dönmüştür. 1834'de Türkçe, İngilizce, Fransızca bir lügat hazırlanmasına rağmen bu eseri basılamamıştır.

1834'den sonra Redhouse, İngiltere'ye giderek dört yıl oradaki Türk talebelerine İngilizce öğretmiştir. İngiltere'de önce, Elçi Nuri Efendi ile tanışan Redhouse, sonra Onun yerine gelen yeni Elçi Reşid Bey (Mustafa Reşid Paşa) ile tanışmış, bilahare, Reşid Bey'in yerine gelen Sârım Efendi (Sârım Paşa)ye Fransızca çalıştırmıştır. Bu arada Arapça ve Farsçasını da ilerleten Redhouse, 1836'da Liverpool'lu Thomas Slade'nın kızıyla evlenmiştir. Hanımının vefatından sonra 1888'de ikinci defa evlenmiştir⁵

1837-18387'de Sârım Efendi tarafından Mustafa Reşid Paşa'ya gönderilen Redhouse, onbeş sene İstanbul'da kalarak, Mustafa Reşid Paşa ve Nuri Efendi'nin yardımcıları ile Bâbüali Tercüme Kalemî'ne yerleştirilmiştir. Daha sonra, Divân-ı Hümâyün Tercümanı olmuştur.

1838'de yeni bir lügata başlamış ve ayrıca devlet memurlarını yetiştirmek için açılan bir mektepte de hocalık yapmıştır. Sonra Bahriye Tercümanı, Bahriye Meclisi'nde âza olarak vazife alan Redhouse, 1841'de Walker'ın⁶ yanında çalışmıştır. Aynı tarihte Walker ile beraber, Kapudân-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa'nın⁷ Mısır Valisi'ne teslim ettiği Türk Donanmasını İstanbul'a getirmek üzere İskenderiye'ye gitmiş ve dönüşünde kendisine "Nişân-ı İftihar" verilerek, tekrar Hariciye Nezâreti'ne mütercim olmuştur.

Canning İngiliz elçisi olunca Hariciye Nâzırı Sârım Paşa ile Canning arasında mahrem aracı olarak vazife yapan Redhouse, 1842'de başladığı "Müntahabât-ı Lügat-ı Osmâniye"⁸ adlı Türkçe lügatı dört senede bitirmeye

⁵ *The Dictionary of National Biography*, "Rehouse, Sir James William (1811-1892)" (s 824), London 1937-38.

⁶ Esas adı Sir Baldwin Wake Walker olup 1821'de başlayan Rum isyanı sırasında Türkler'e karşı İngiliz subayı olarak savaşmıştır. Başarılarından dolayı Yunanistan halâskaranı nişanı (Redeemer of Greece) ile taltif edilmiştir. 1840'da Osmanlı İmparatorluğu'nda resmen görev alan ilk İngiliz subayı bu zattır. Bahriye Mektebi'nin düzenlenmesi için 18 Şubat 1840 tarihinde bir lâyiha hazırlamıştır. Kendisine daha sonra "Paşa" unvanı verilmiş ve tarihimizde "Yaver Paşa" olarak anılmıştır. (Bk. Ali İhsan Gencer, "Özel Bahriye Mektepleri Hakkında Bir Genelge (1851)", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8 (İstanbul 1976-77) s.414).

⁷ Osmanlı Donanmasını Mısır Valisi'ne teslim etmesinden sonra "Ham", "Firari" (1839) senesi başlarında hasmı Koca Hüsrev Paşa'nın Sadarete gelmesi üzerine korkuya kapılarak donanmayı İskenderiye'ye kaçırmıştır. 1258 (1842'de kendi adamlarından biri tarafından öldürülmüştür.

⁸ Bu lügat ilk defa 1269 (1852-53)'da daha sonra 1280 (1863-64), 1281 (1864-65), 1282 (1865-66), 1285 (1868-69), 1286(1869-70)'da basılmıştır. 1289 (1872-73) senesinde "İlâveli Muntchabât-ı Lügât-ı Osmâniye" adı altında iki cilt halinde basılmıştır. Sonradan bu isim altında, 1303 (1885-86), 1315 (1897-98) ve 1318 (1900-01)'de tekrar basılmıştır.

muvaffak olmuştur. Daha sonra Erzurum'da İranlılarla bir hudud meselesini halletmek için teşekkül eden komisyona "Mütercim Kâtib" olarak katılmış ve burada dört yıl heyetteki İngiliz temsilcisinin emrinde çalışmıştır.

1850'de Encümen-i Dâniş azası olan Redhouse, 1853'de sıhî sebepler yüzünden 20 Sterlin emekli maaşıyla emekliye ayrılarak, İngiltereye dönmek zorunda kalmış ve yazı hayatını orada devam ettirmiştir.

1853'den 1892'ye, yani vefatına kadar geçen yıllar Redhouse'ın İngiltere dönemini kapsamaktadır. Bu dönem esnasında ilmî çalışmalarının yanı sıra çeşitli devlet hizmetlerinde görev almış ve Kırım Harbi (1853-1856) esnasında İngiliz subaylarının Türkçe öğrenmelerini sağlamak maksadıyla iki ciltlik Türkçe'den İngilizce'ye, İngilizce'den Türkçe'ye bir lügat hazırlayarak yayımlamıştır.

Redhouse'ın İngiltere'de bulunduğu yıllarda Türk Dili için yapmış olduğu en mühim hizmeti büyük bir Türkçe lügata başlamış olmasıdır. Bu hususdaki çalışmaları hakkında, devrin Londra Sefiri Musurus Paşa⁹ kanalıyla Sadrazam ve Hariciye Nâzırı Fuad Paşa'ya gönderdiği iki mektupta¹⁰ bilgi verilmiştir.

Makalemize konu olan Redhouse'ın mektuplarından ilki, 18 Temmuz 1867, ikincisi 10 Aralık 1867 tarihlerini taşımaktadır. Esasında her iki mektubun ihtiva ettiği hususlarda her hangi bir fark yoktur. Yalnız elimizde orijinali olmayan ilk mektubun tercümesi biraz karışıktır. Redhouse'ın imzasını taşıyan ve Fransızca olarak bizzat kendisi tarafından yazılan ikinci mektubunda, mesele, daha açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu itibarla çalışmamızda ikinci mektubunu kullanmayı uygun bulduk.

10 Aralık 1867 tarihini taşıyan, Sadrazam ve Hariciye Nâzırı Fuad Paşa'ya hitaben yazılmış ikinci mektubunda Redhouse, ezcümle, Türkçe lügatın tertibiyle iki seneden beri meşgul olduğunu, şayet uygun görülürse esere " Külliyyât-ı Aziziye fi'l-Lügati'l-Osmâniye" ismini vereceğini ifade ediyordu. Eserin basılmış bir kaç sahifesinin örnek olarak gönderildiğini belirten Redhouse, lügatin Osmanlıcada kullanılmı bütün kelimeleri kapsayacağını, ayıca bir takım ıstılahların ve bunların telaffuzlarının da gösterileceğini ve eserin 120.000 kelimeyi bulacağını belirtiyordu.

Mektubunda daha sonra, *elif, be, pe* harflerini bitirdiğini, *te* harfine başladığını ve bu harflerle olan kelimelerin toplamının 26.000'i bulunduğunu, hatta sadece *elif* harfinin 16.000 kelimedenden oluştuğunu ifade eden Redhouse, böylece

⁹ Esas adı Kostaki Mausurus'dur. Aslen Rum olup Ortodoks mezhebindedir. 1851-1885 seneleri arasında 35 sene Londra sefirliğimizi yapmıştır (Fazla bilgi için bk Sinan Kurenalp, "Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1891", *Belleten*, Sayı 135, ss. 421-437, Ankara, Temmuz 1970)

¹⁰ Mektuplar için bk. B.O.A. *Hariciye Nezareti Evrakı, Tercüme Odası Evrakı (T O E.), Siyâsi (S)*, nr. 1458. (Carter V. Findley söz konusu araştırmasında belgelerin *Tercüme Kalemi Evrakı* yani *T.K.E.* rumuzu ile 1457 numarada bulunduğunu belirtmektedir. Esasında belgeler, *S* rumuzu ile 1458 numarada bulunmaktadır.)

eserinin 1/5'lik kısmının bittiğini, 1/4'lük kısmının ise önümüzdeki ilk baharda tamam olacağını ve basım işlemlerine şimdiden başlanmasının yerinde olacağını belirtiyordu.

Söz konusu Türkçe lügat hakkında "...iş bu kitap, eser-i âhirim ve bunca seneler hizmetinde bulunmuş olduğum Saltanat-ı Seniyye'ye bir nişâne-i sadakatim..." diyen Redhouse, ayrıca daha önce muhtelif tarihlerde basılarak Osmanlı mekteplerinde kullanılan "Müntehabât-ı Lügat-ı Osmaniye" adlı lügatin tamamlanmış olacağını ve 2600 sayfayı bulacağını ifade ediyordu.

Daha sonra Redhouse, eserin basımı için Londra'da bir basmacı ile görüştüğünü ve neticede, her tabakanın basılması, ciltlenmesi ve İstanbul'a gönderilmesi için 11 Sterline ihtiyaç duyulduğunu ve basmacının ise haftada bir tabakanın basımını bitireceğini taahhüd ettiğini, şayet Sefir Paşa (Musurus Paşa) basmacıyla bir mukavele yapacak olursa, eserin 12 sene zarfında ayda 50 Sterlini geçmeden ve devlet hazinesine de büyük bir yük teşkil etmeden basılabileceğini belirtiyordu.

Tamamlandığı zaman 120.000 kelimeyi içinde toplayacak olan 26.000 sayfalık bu Türkçe lügati bitirdikten sonra, 200.000 kelimeyi şâmil Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinden İngilizce'ye büyük bir lügatin¹¹ tertibine başlayacağını belirten Redhouse, bu eserin İngiltere ile şark milletleri arasında her geçen gün gelişme gösteren münasebetleri daha da artıracığına inandığını ifade ediyordu.

Mektubunda son olarak, 20 Sterlin tutarındaki emekli maaşının geçimi için kâfi gelmediğini, hiç olmazsa bu miktarın 40 Sterline çıkartılmasını rica eden Redhouse, böyle ilmî çalışmalarına daha rahat bir şekilde devam edebileceğini bildiriyordu.

Bu son mektubuna uzun süre cevap alamayan Redhouse, 10 Mart 1869 tarihinde, yani, iki sene sonra Londra'daki Osmanlı elçisi Musurus Paşa'ya tekrar müracaat etti. Bu sırada eserin dört cildini tamamlamış bulunuyordu¹². Bu dört ciltte "*cim*" harfine kadar olan kısmın izahını 100 Sterlin karşılığı Osmanlı Hükümeti'ne verebileceğini söylüyordu ve her cildi bir senede tamamlanmak üzere, çalışmayı on cilt halinde bitirmeyi ve karşılığında 40 Sterlin olan maaşının iki misline çıkartılmasını teklif ediyordu.

Musurus paşa, Redhouse'ın bu tekliflerini, 11 Mart 1869 tarihinde İstanbul'a yazdı. Aylar sonra (4 Ağustos 1869), devrin Hâriciye Nâzırı ve Sadrazam'ı Ali paşa , verdiği cevapta bu ricayı kabul etti¹³.

¹¹ Redhouse'ın bu büyük eseri yazma on büyük cilt halinde *British Museum (BM Or Ms 2959)* da bulunmaktadır. Eser tamamlanamamıştır (Bk Carter V Findley, Aynı eser, s 599)

¹² Carter V Findley, Sir James W. Redhouse. ., s. 585

¹³ a.e., a y

Redhouse, bu projeyi 1885'de bu işi bırakana kadar devam etmiştir. O zamana kadar, eser, "ca" harfini geçmiş ve on ciltlik çalışmasının dokuz cildi tamamlanmış bulunuyordu. Bu ciltler İstanbul'a gönderilmişti. Fakat, bunların nerede olduklarına dair herhangi bir bilgi yokur.

İki medeniyet arasında aracı olmuş, Türk Dili üzerinde olan araştırmaları, Avrupa'daki bir takım şarkiyatçılar tarafından tenkid edilmiş ve 1890'da basılan Türkçe-İngilizce büyük lüğatinin, Ruslara karşı olan antipatisinden doğduğunu ileri sürmüşlerdir.

Redhouse, kendisini tenkit edenlerin, Osmanlılar'ı dışardan tanıdıklarını ve onlar hakkında esaslı bir bilgileri olmadıkları için de yanlış kanaate vardıklarını söylüyordu. Biz bunu Redhouse'ın sözlerinden daha iyi anlamaktayız¹⁴ :

"...Türkler hakkında söylediklerim benim samimi duygularımdır. Onlar lehinde konuşurken büyük bir şevk duyuyorum. Bütün Avrupa'nın Türkler'e gösterdikleri haksızlık yüzümü kızartıyor. Bu haksızlık kısmen cahâletten ama daha çok dinî taassuptan ileri geliyor. Kırk elli yıl önce inanıyordum ki, Avrupa'da dinî nefret diye bir şey kalmamıştı. Heyhat. Ne yobazların kökü kurumuş ne mürâilerin. Osmanlı'ya ait her şey Avrupa'ya da İngiltere'ye de vahşî bir kın telkin ediyordu. İngiltere ile başlıca kavgam bu musahamasızlığı bu anlayışsızlığı yüzünden olmuştur. Ondan tolerans ve düşünmeyi bekliyorum. "¹⁵

¹⁴ a.e., s 587.

¹⁵ Büyük bir ihtimalle, Redhouse bu fikirlerinden dolayı İngiliz Hükümeti ile pek anlaşamamış ve dolayısıyla de "Encyclopedia Britannica"ya hâl tercemesi konulmamıştır

هیدسی حقیقہ پر یا کہ لڑنے اولیہ مدہ مذکورہ طالع کمال اولیہ یلو۔ برہ مذکور۔ لغت کتابک زینب و نظیر

انجہ وقوعہ کحقیقات عارضہ مدہ استفادہ پیشکے نفیاً ایلیو۔ یک کلمہ یا شامل و کلب مذکورہ وقوعہ

اولیہ اوزرہ زکوره علیہ وناسی و انکیزہ سافزہ و ضی بونک لغت کتابک زینبہ مطبوعہ انجسہ اولیہم زرخا^{بمذہب}

نظامینا بقایہم موجب تمویج اولیہم جہاد ایبار قلی^{مذہب} تحت ایلیک لغت کتابک انکیزہ ایبر محالک

شعبہ بیک آہ آہ تاکہ ایلیک اولیہ ما سابع حقیقہ فایزہ کلیمسی اولیہم ماعول ایوم لک^{مذہب} نظامینا بقایہم

مقلود اولیہم اوصاف تکلیف معلوم عارضہم اولیہم مذکورہ مؤلفا^{مذہب} جہاد ہیج اولیہم زینب ضمیمہ منی اولیہم

مقلود بقایہم جو بریہ منی ماعول ایوم مؤلفا مذکورہ مدہ مدہ انجسہ اولیہم سلطنتیہم و کار اولیہم

عارضہ ملک باسی اولیہم مذکورہ جہاد جہاد جہاد مذکور و لفظا هفوی سولما مونی حقیقہ ستنها ہی عمده و قلم

جو بلوچ جاگرتیک نوید لطیف جو بلوچ ماسب اولیہم حوالی و ذکر خاطر عا^{مذہب} نظامینا بقایہم جو بلوچ۔ ایسی

الحال کذا^{مذہب} اولیہم سزای بلوچ و لید استلک و فقه البلیج جو بلوچ کلمہ ایچو مدہ ایچو مدہ ایچو مدہ ایچو مدہ

استحسانه و هر ستم قبیلہ وجوده انقا ایہ تغلیک اجریه و سیلاب اولیہم ایچو مدہ ایچو مدہ ایچو مدہ

استغای عارضہم کاحاقیل کتاب مذکور طبع ایلیسی مقلود^{مذہب} ایلیسی مقلود نظامینا بقایہم مقلود

اولیہم بیایج حیات قلی اولیہم و هر حال ارو و مدہ حقیقہ مذکورہ

Redhouse'in 10 Aralık 1867 tarihinde kendi el yazısıyla Sadrazâm ve Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'ya yazdığı mektup.

*A Son Altesse Si'ad Paacha, Ministre des Affaires
Etrangères, Secrétaire le Grand-Vévizir, &c., &c., &c.*

Altesse,

J'ai l'honneur de soumettre à l'appréciation éclairée de votre Altesse l'échantillon imprimé d'un nouvel ouvrage, à la préparation duquel je travaille déjà depuis deux ans, savoir, un Grand-Lexique Général de la langue Ottomane, auquel je voudrais donner le nom : *كليات عزيزية في اللغة العثمانية*.

Je tâche d'y combiner, autant que possible, tous les mots ottomans, n'importe leur origine, et tous les termes techniques des sciences. Le total des mots expliqués dépassera cent vingt mille. J'y donne l'étymologie de chaque mot, et un système de prononciation, l'ère modification de la méthode arabe y marque la prononciation exacte de chaque terme.

J'ai déjà fini les lettres *hif*, *bé*, et *sié*, et j'ai entrepris la lettre *lé*. avec un total de plus de vingt six mille mots, ce qui excède la cinquième partie du Lexique. Au printemps prochain j'aurai fait le quart du livre.

Il est-il donc pas alors, Altesse, temps de songer à l'impression de l'ouvrage? Car, à moins d'y commencer bientôt, le temps qu'il me reste à vivre ne suffira peut-être pas pour que j'en voie la complétion. Ce sera mon dernier travail, un legs de dévouement fait par moi au Gouvernement Impérial, que j'ai si longtemps servi; c'est le complément de mon premier ouvrage du même genre, le *Muntakhabat*, qui a récemment reçu l'honneur d'une ré-impression aux frais du Gouvernement pour être adopté dans les écoles et dans les collèges de l'empire.

D'après les données fournies par l'impression de l'échantillon, le lexique contiendra deux mille six cents pages pareilles à celles de la feuille soumise; c'est-à-dire, six cent cinquante feuilles. Une feuille d'impression, tirée à une édition de mille exemplaires, coûtera de premier main, par tournée par tome et rendue à Constantinople, environ onze livres sterling; et l'imprimeur s'engage à compléter une feuille par semaine.

Il s'ensuit que si le Gouvernement Impérial voudra bien autoriser S. E. l'Ambassadeur à

passer un contrat avec l'imprimeur et à lui payer, selon le travail fait dans chaque tome, une somme qui ne dépasserait pas environ cinquante livres par mois, l'ouvrage sera complété dans une douzaine d'années sans occasionner de fardieu sensible pour le trésor. Le livre serait transmis à Constantinople en sept ou huit tomes d'environ trois cent cinquante pages l'un.

Il sera peut-être intéressant pour Votre Altesse de savoir en outre que j'utilise une seconde fois les recherches faites en premier lieu pour la rédaction du *Lexique Ottoman*, et que je prépare en même temps un *Grand Dictionnaire Arabe, Persan, Turc, et Anglais*, qui contiendra au-delà de deux cent mille mots. Selon mon espoir il sera de quelque utilité dans les relations, toujours plus intimes, qui s'établissent de jour en jour entre l'Angleterre et l'Orient.

Ma connaissance personnelle des qualités éminentes qui ornent le caractère de Votre Altesse, me donna la ferme conviction que sa haute sagesse et sa large expérience me décorneront le mérite du bon vouloir et de la persévérance, qui me soutiennent dans mes journées et dans mes suites de travail. Si, outre

cela) en soumettant à Sa Majesté le Sultan
l'exemplaire de l'échantillon saprement
préparé dans ce but), la bonté, déjà tant de
fois démontrée à mon égard, la pousse à se
demander de quelle manière l'approbation
Impériale pourrait le plus agréablement se ma-
nifester à ce sujet, j'oserais suggérer que l'aug-
mentation de ma pension à quarante livres
par mois, au lieu de vingt, son montant actuel,
me mettrait à même de mieux me procurer tous
les aides qui me sont nécessaires pour mes recherches,
et de mieux m'assurer les soins réclamés par
mon âge.

Me remettant donc, ainsi que le sort de mon
ouvrage, entre les mains de Votre Altesse, j'ai
l'honneur d'être,

de Votre Altesse,

le très-humble

et très-dévoilé serviteur,

Medhoun.

Londres,

le 10 Décembre, 1867.